

MINISTERUL EDUCATIEI, CERCETARII SI TINERETULUI

ACADEMIA DE MUZICA “GHEORGHE DIMA”
CLUZ-NAPOCA, ROMANIA

13th edition of the “Nicolae Steinhardt Days”
Cluz, Friday 31 July 2012

Τελετὴ Ἀναγορεύσεως τοῦ Ὁμοτίμου Καθηγητοῦ Γρηγορίου Θ. Στάθη
εἰς Επίτιμον Διδάκτορα
“for his outstanding achievements
in the field of Byzantine music research”

Γρ. Θ. ΣΤΑΘΗΣ
ΟΜΟΤΙΜΟΣ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ

Εὐχαριστήρια Ἀντιφώνηση
καὶ Ὁμιλία
«Ἐσώθησαν, ὅτι ἕμνουν»

Εὐχαριστήρια Ἀντιφώνηση

Κυρία Κοσμήτορ
Ἐλλογιμώτατοι Κύριοι Καθηγητὲς καὶ Διδάσκαλοι,
Ἀγαπητοί μου Φοιτητὲς καὶ Φοιτήτριες,
Ἀξιότιμοι πάντες, Φιλοθεάμονες καὶ Φιλορρήμονες,
Κυρίες καὶ Κύριοι·

Ἐκφράζω ἀπ' τὴν καρδιά μου τὴν εὐχαριστία μου γιὰ τὴν μεγάλη τιμὴ πού μοῦ κάνετε. Ἔχω τὴν συναίσθηση καὶ καλὰ γνωρίζω ὅτι γεννήθηκα καὶ ζῶ καὶ εἶμαι καὶ κινουῦμαι μέσα στὸν καταστάφυλλο ἀμπελῶνα τῆς μουσικῆς μας παραδόσεως, κι ἰδιαιτέρα τῆς Ψαλτικῆς Τέχνης τῆς ἐλληνοφώνης καὶ παντοιούγλωσσης ἄλλης ὀρθόδοξης λατρείας· καὶ δὲν κάνω ἴσως τίποτε περισσότερο ἀπ' ὅσα ἓνας δοῦλος ἀγαθὸς πού τοῦ ἐμπιστεύθηκε ὁ Θεὸς ἓνα τάλαντο, καὶ θέλει νὰ τὸ πολλαπλασιάσει γιὰ ν' ἀποδώσει ἑκατονταπλασσίονας καρπούς.

Τὴν συναίσθηση αὐτὴ καὶ τὴν στάση μου καὶ ἔναντι τῆς παραδόσεως καὶ ἔναντι τῆς ἐπιστήμης, ἀλλὰ καὶ ἔναντι τοῦ κόσμου ὅλου, τὴν ἐξομολογήθηκα καὶ παλαιότερα·

«Ὅταν ἐργάζεσαι στ' ἀμπέλι τῆς παράδοσης δὲν περιμένεις ἀπὸ κάποιον ἢ κάποιους, ἐξω ἀπ' τὸ φράχτη,

ἔπαινο ἢ δόξα ἢ μισθό. Ἐσὺ κάνεις τὴ δουλειά σου, καὶ ξέρεις τί κάνεις, καὶ ξέρεις τί προσδοκᾷς· μεθᾶς ἀπ' τὴν ὁμορφιά τῶν σταφυλιῶν καὶ τὴν ἀψάδα τοῦ κρασιοῦ. Τρυγᾷς τ' ἀμπέλι καὶ κερναῖς· κι ὅλο κερναῖς· δὲν περιμένεις νὰ σὲ κεράσουν, καὶ δὲν ἔχει τὴν ἴδια χάρη. Ἐργάζεσαι ξοφλῶντας προσωπικὸ χρέος, ὅπως γράφουν καὶ πολλοὶ μελουργοὶ καὶ κωδικογράφοι στὴν ἀρχὴ ἢ στὸ τέλος τῶν κωδίκων τους ποὺ μᾶς παρέδωκαν· γιὰ 'ψυχικό σου μνημόσυνο' καὶ γιὰ 'κοινὸν ὄφελος'». [ἀκροτελεύτια παράγραφος – ἐπίλογος τῆς Αὐτοβιογραφίας μου, τὸ 2001]

Εὐχαριστῶ βαθύτατα ποὺ μοῦ ἀναγνωρίζετε αὐτὴν τὴν διάθεσή μου καὶ τὴν ὅποια, μέχρι τώρα, συνεισφορά μου. Ὅ,τι καλὸ εὐδόκησε ὁ Θεὸς νὰ κατορθώσω εἶναι, ἀκριβῶς, δῶρημα ἄνωθεν. Δικός μου εἶναι ὁ μόχθος κι ἡ ἀγαθὴ προσπάθεια νὰ προσφέρω τὴν γνώση καὶ τὸ χάρισμα γιὰ πλουτισμὸ τῆς λατρείας καὶ εἰς κοινὸν ὄφελος.

Ἡ ἀπόδοση τῆς τιμῆς ἀπὸ μέρους σας στὴν ταπεινότητά μου διαβαίνει ἀμφίδρομα καὶ ἀντιτιμᾷ καὶ σᾶς τοὺς ἴδιους. Ἡ ἐκτίμηση ἀναβλύζει ἀπὸ τίμια θεώρηση τῶν πραγμάτων. Ὁ Θεὸς νὰ μᾶς ἔχει ὅλους καλά, μὲ υἱεῖα καὶ χαρὰ καὶ εἰρήνη πάντοτε, ποὺ 'ὑπερέχει πάντα νοῦν', καὶ νὰ εὐοδώνει κάθε ἀγαθὸ σας ἔργο. Σᾶς εὐχαριστῶ.

γρῳτῳάθης

Ὁμιλία

ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΣΤΑΘΗ

ΟΜΟΤΙΜΟΥ ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ

“Ἐσώθησαν, ὅτι ὕμνου”

[Ἰωάννου Χρυσοστόμου,
Εἰς τὴν πρὸς Ἐφεσίους, Λόγος Η', 9]

προοίμιο

Ἐχω τὴν πρόθεση νὰ σᾶς ἀπευθύνω μιὰν ὁμιλία μου, μὲ μικρὴ διάρκεια, καὶ παρακαλῶ νὰ μὲ ἀνεχθῆτε νὰ σᾶς μιλήσω γιὰ λίγη ὥρα. Δὲν εἶναι εὐκόλη ἡ ἐπιλογή τοῦ θέματος τῆς ὁμιλίας σὲ ἐπίσημες περιπτώσεις, τὶς ὁποῖες μᾶς ἐπιφυλάσσει ὁ Θεὸς γιὰ περιποίησή μας· ὅπως ἀκριβῶς καὶ στὴν παροῦσα πάντερπνη ὥρα. Ἐπέλεξα νὰ κάνω ἓνα σχόλιο, πιὸ πολὺ, λειτουργικὸ καὶ ψαλτικὸ μαζὶ, σὲ μιὰ θεολογικώτατη παρατήρηση τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, γιὰ τὸ θαῦμα τῆς σωτηρίας τῶν Τριῶν Παίδων στὴν κάμινο τοῦ πυρός. Λέει ὁ ἱερός Χρυσόστομος· “... διὰ τοῦτο μὲν οὖν ἐσώθησαν, ὅτι ὕμνου· ἠδέσθη τὴν προθυμίαν αὐτῶν τὸ πῦρ,

ὑστερον ἠδέσθη καὶ τὴν ὥδὴν τὴν θαυμαστὴν ἐκείνην καὶ τοὺς ὕμνους.” Δηλαδή· “σώθηκαν γιατί ἔψελναν· τὸ πῦρ θαύμασε καὶ σεβάστηκε τὴν προθυμία τους, καὶ σεβάστηκε καὶ ἐκείνη τὴν θαυμαστὴ ὥδὴ καὶ τοὺς ὕμνους”.

α. σωτηρία

Τὸ θαῦμα ἐμεῖς οἱ ἄνθρωποι τὸ νοοῦμε μὲ τὸ ἀποτέλεσμα του, ἐκεῖ πού ὁ νοῦς μας δὲν τὸ χωράει, καὶ θαυμάζουμε καὶ ὑμνοῦμε τὰ ‘θαυμάσια’ πού κάνει ὁ Θεός. Στὴν προκείμενη περίπτωση ἐκεῖνο πού δὲν χωράει ὁ νοῦς μας εἶναι τὸ πῶς σώθηκαν οἱ τρεῖς παῖδες ἀπ’ τὴν φλόγα τῆς φωτιᾶς στὴν κάμινος, ἡ ὁποία μάλιστα ἦταν ἐπταπλάσια ἀναμμένη, κατὰ τὴν ἐντολὴ τοῦ Ναβουχοδονόσορος (605-562 π. Χ.), τότε στὴν Βαβυλώνα, σύμφωνα μὲ τὴν γοητευτικὴ διήγηση τοῦ βιβλίου τοῦ Δανιὴλ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης (κεφ. 3). Οἱ τρεῖς παῖδες, ὁ Ἀνανίας – ὁ Ἀζαρίας – καὶ ὁ Μισαήλ (Σεδράχ, Μισάχ, Ἀβδεναγώ), ἔμειναν ἄσινεῖς σωματικά· δὲν ἔπαθαν τίποτε ἀπολύτως, οὔτε καὶ καψαλίστηκαν οἱ τρίχες στὰ κεφάλια τους. Γιατὶ ἀπλώθηκε πάνω τους ἡ θεία σκέπη. Λέει ἡ διήγηση· “ἄγγελος δὲ Κυρίου συγκατέβη καὶ ἐξέπιναξε τὴν φλόγα τοῦ πυρός ἐκ τῆς καμίνου καὶ ἐποίησε τὸ μέσον τῆς καμίνου ὡσεὶ πνεῦμα ὁρόσου διασυρίζον, καὶ οὐχ ἤφατο αὐτῶν καθόλου τὸ πῦρ” (Δανιὴλ 3, 49). Αὐτὴ εἶναι ἡ σωματικὴ σωτηρία.

Στὸ θαῦμα ὅμως συντελοῦνται καὶ ἄλλα μεγάλα πράγματα. Πάνω ἀπὸ ὅλα ἐπιβραβεύεται καὶ κηρύττεται ἡ πίστις

στον Θεό, τὸν ἕνα, τὸν ἀληθινὸ καὶ ζῶντα. Εἶπαν οἱ τρεῖς παῖδες· “ἔστι γὰρ Θεὸς ἐν οὐρανοῖς, ὃς ἔστι δυνατὸς ἐξελέσθαι ἡμᾶς ἐκ τῆς καμίνου τοῦ πυρός...” (Δανιήλ 3, 7). Αὐτὴ ἡ βέβαιη πίστις ἀψηφᾷ τὰ ὁποιαδήποτε ἄλλα ἐντάλματα, ὅταν πρόκειται γιὰ θέματα θεῖα. Αὐτὴν τὴν πίστιν τὴν διαπιστώνει καὶ ὁ Ναβουχοδονόσορ· θαυμάζει τὴν ‘μορφὴν’ τοῦ τετάρτου παιδός, δηλαδὴ τοῦ ἀγγέλου, βγάζει τοὺς παῖδες ἀπ’ τὴν κάμινον, ἐκπλήσσεται ἀπ’ τὸ γεγονὸς καὶ μεταστρέφεται ψυχικά, καὶ ὑμνεῖ καὶ αὐτός· “εὐλογητὸς ὁ Θεὸς ὃς ἀπέστειλε τὸν ἀγγέλον αὐτοῦ καὶ ἔσωσε τοὺς παῖδας αὐτοῦ τοὺς ἐλπίσαντας ἐπ’ αὐτόν” (Δανιήλ 3, 95). Ἐδῶ πρόκειται γιὰ τὸ θαῦμα τῆς σωτηρίας τῆς ψυχῆς. Καὶ ἡ σωτηρία τῆς ψυχῆς ἔχει προέκταση αἰώνια· καὶ δὲν ἀξίζει ἀπέναντί της κανένα ἀντάλλαγμα. (“τί δώσει ἄνθρωπος ἀντάλλαγμα τῆς ψυχῆς αὐτοῦ;”). Κρατήστε στὴν θύμηση αὐτὸν τὸν λόγον.

β. προθυμία

Πέρα ἀπ’ τὸ γεγονὸς τοῦ συντελεσμοῦ τοῦ θαύματος, δηλαδὴ τῆς σωτηρίας, ὁ Χρυσόστομος ἀναφέρει καὶ δυὸ προϋποθέσεις, ἢ ἀλλοιῶς, προσφέρει δυὸ αἰτιολογίες γιὰ τὴν σωτηρία. Ἡ μία εἶναι ἡ ‘προθυμία’ τῶν τριῶν παιδῶν· “ἠδέσθη τὴν προθυμίαν αὐτῶν τὸ πῦρ”. Ἡ προθυμία ἀναβλύζει ἀπ’ τὴν πίστιν, ποὺ ἀνέφερα παραπάνω. Ὁ πρῶτος ὅμως ὕμνος τῶν τριῶν παιδῶν, ποὺ ἀπαγγέλλει ὁ Ἀζαρίας (Δανιήλ 3, 24-45), εἶναι μιὰ ἐξομολόγηση· ὅτι δίκαια αἰχμα-

λωτίσθησαν οἱ Ἰουδαῖοι στή Βαβυλῶνα, διότι ἀμάρτησαν καὶ ἀποκόπηκαν ἀπ’ τὸν Θεό, καὶ “οὐδὲ συνετήρησαν οὐδὲ ἐποίησαν” ὅσα ἔπρεπε. Καὶ ἡ ἐξομολόγηση κλείνει μὲ τὴν παράκληση νὰ μὴ τοὺς ἐγκαταλείψει ὁ Θεός, ὅταν τὸν ἀναγνωρίζουν πάλι καὶ τὸν εὐλαβοῦνται. Ἡ προσταγὴ τοῦ Ναβουχοδονόσορος νὰ προσκυνήσουν ὅλοι τὸ εἶδωλο, τὴν εἰκόνα τὴν χρυσοῦν, εἶναι ἡ μεγάλη εὐκαιρία νὰ δείξουν τὴν προθυμία τους οἱ τρεῖς παῖδες· νὰ φανερώσουν δηλαδὴ τὸν ἀληθινὸ Θεό. Δὲν πτοοῦνται ἀπ’ τὴν ἀπειλὴ νὰ ἐμβληθοῦν στὴν κάμινο τοῦ πυρός. Αὐτὴν τὴν προθυμία τους καὶ τὴν πίστη τους στὸν Θεὸ “ἠδέσθη τὸ πῦρ”. Ἄς κρατήσουμε καὶ αὐτὸν τὸν λόγο· τὴν προθυμία.

γ. ὕμνηση

Ἡ ἄλλη αἰτιολογία τῆς σωτηρίας τους εἶναι ἡ ὕμνηση τοῦ Θεοῦ· “ἐσώθησαν, ὅτι ὕμνουν”. Ἡ πίστη στὸ Θεὸ καὶ ἡ προθυμία τους νὰ προσφέρουν τὸν ἑαυτό τους θυσία, εἶναι πράγματα ἀξιοθαύμαστα. Ἡ ὕμνηση ὅμως τοῦ Θεοῦ μέσα στὴν κάμινο τοῦ πυρός εἶναι ἀξιοθαυμαστότερο καὶ παράδοξο πρᾶγμα γιὰ ὅλους, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὸ πῦρ, ποὺ κι αὐτὸ θαύμασε καὶ “ἠδέσθη” καὶ δὲν τοὺς πείραξε καθόλου· ἡ φλόγα τραβήχθηκε πίσω κι ἔσκυψε σὰν νὰ τοὺς προσκυνοῦσε. Βέβαια ἦταν ἡ θεία παρέμβαση μὲ τὸν ἄγγελό του, τὸν τέταρτο νεανία ποὺ εἶδε ὁ Ναβουχοδονόσορ μέσα στὴν κάμινο, ποὺ μετέβαλε τὴν φλόγα σὲ δρόσο. Οἱ τρεῖς παῖδες, ἢ καὶ οἱ τέσσερεις μὲ τὸν ἄγγελο μαζί, ἔψελναν ὅπως οἱ ἄγγελοι,

που ξέρουμε ότι ψάλλουν άσιγήτως τὸν τρισάγιο ὕμνο καὶ ἀνυμνοῦν τὴν δόξα τοῦ Θεοῦ, μὲ τὴν ὁποία εἶναι ἡ πλήρης ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ.

δ. ὠδὴ θαυμαστὴ

Τί ἔφαλλαν οἱ τρεῖς παῖδες; Στὴν βιβλικὴ διήγηση περιέχονται δύο κατὰ στίχον ὕμνοι, ἀρκετὰ ἐκτενεῖς· ὁ πρῶτος εἶναι ἡ ἐξομολόγηση ἢ καὶ προσευχὴ που ἀπαγγέλλει ὁ Ἀζαρίας· ὁ δεύτερος ὕμνος εἶναι αὐτὸς που ὁ Χρυσόστομος ὀνοματίζει **“θαυμαστὴ ὠδὴ”** (Δανιὴλ 3, 52-91). Καὶ εἶναι θαυμαστὴ αὐτὴ ἡ ὠδὴ γιὰ τὸ οἰκουμενικὸ περιεχόμενό της· γιὰ τὴν ἀναφορὰ ὅλης τῆς κτίσης, κτιστῆς καὶ ἀκτιστῆς, ὁρατῆς καὶ ἀόρατης, νοερῆς καὶ ὑλικῆς, στὸν Θεό. **“Εὐλογεῖτε πάντα τὰ ἔργα Κυρίου τὸν Κύριον”**. Τὸ πῦρ τῆς καμίνου ἀκούσε τὴν πρόσκληση καὶ ἠδέσθη καὶ μπορούμε νὰ ποῦμε ὅτι συνέψαλλε κι αὐτό· **“εὐλογεῖτε, πῦρ καὶ καῦμα τὸν Κύριον!”**. Πολλοὺς αἰῶνες ἀργότερα (χίλια τόσα χρόνια) ὁ Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς τὸ οἰκουμενικὸ περιεχόμενον τῆς ὕμνης τὸ περιελαβε στὸν στίχο· **“πᾶσα πνοὴ καὶ πᾶσα κτίσις σὲ δοξάζει, Κύριε”** ((Αἶνοι β' ἤχου)). Καὶ εἶναι θαυμαστὴ ἡ ὠδὴ αὐτὴ καὶ γιὰ τὸν τρόπο τῆς ψαλμωδίας μὲ τὸ ὑπέροχο ἐφύμνιο ἢ ὑπόψαλμα, που ἐπαναλαμβάνεται ὑστερα ἀπὸ κάθε στίχο· **“ὕμνεῖτε καὶ ὑπερυψοῦτε αὐτὸν εἰς τοὺς αἰῶνας”**. Εἶναι ὁ ἀρχαιότερος τρόπος ψαλμωδῆσεως, ὁ ἀντιφωνικός· ἀπαγγέλλεται δηλαδὴ ἀπὸ ἓνα ἢ καὶ περισσότερους ἓνας στίχος καὶ ψάλλεται ἀπὸ ὅλους τὸ ὑπόψαλμα ἢ ἐφύμνιο.

Εἶναι πολὺ ἐνδιαφέρουσα καὶ ἡ εἰσαγωγή τῆς ὑμνήσεως· “ἀναλαβόντες δὲ οἱ τρεῖς ὡς ἐξ ἑνὸς στόματος ὕμνουν καὶ ἐδόξαζον καὶ εὐλόγουν καὶ ἐξύψουν τὸν Θεὸν ἐν τῇ καμίνῳ, λέγοντες”. Δηλαδή, ὁ χαρακτήρας τοῦ ὕμνου τους ἦταν ἐξυμνητικός, δοξαστικός, εὐλογητικός καὶ εὐχαριστιακός, αἰνετικός καὶ ἐξυψωτικός. Πολὺ ἐνδιαφέρον ἔχει καὶ ὁ προσδιορισμός· “ὡς ἐξ ἑνὸς στόματος”. Προσδιορίζεται σαφῶς ἡ μονοφωνία τῆς ψαλμωδῆσεως αὐτῆς τῆς ‘θαυμαστῆς ὠδῆς’.

ε. ὕμνοι

Ποιούς ἄλλους ὕμνους ὑπαινίσσεται ὁ Χρυσόστομος, ὅταν λέγει ἀόριστα “τούς ὕμνους”; Δὲν μποροῦμε νὰ γνωρίζουμε μὲ ἀκρίβεια ποιούς ἄλλους ὕμνους ὑπονοεῖ· οὔτε ἡ βιβλικὴ διήγηση μᾶς βοηθάει περισσότερο, ἀφοῦ δὲν μᾶς προσφέρει κανέναν ἄλλον ὕμνο. Εἶναι βέβαιο ὅτι στὴν ἐποχὴ τοῦ Χρυσοστόμου (τέλη δ’ αἰῶνος) ἦταν σὲ εὐρεῖα διάδοση καὶ χρῆση ἡ βίβλος τῶν ψαλμῶν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, φερόμενη μάλιστα ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Δαβίδ, –ὡς “Ψαλτήριον τοῦ Δαβίδ”–, ὁ ὁποῖος εἶναι ποιητὴς τῶν περισσότερων ἀπ’ τοὺς περιεχόμενους 150 ψαλμούς. Τὸ λέει ἄλλωστε καθαρά μιὰ ψευδοχρυσοστομικὴ μαρτυρία· “ἐν ὀρθριναῖς καὶ ἐσπεριναῖς ὑμνολογίαις καὶ πρῶτος καὶ μέσος καὶ τελευταῖος Δαβίδ” (PG 64, 12). Καὶ γνωρίζουμε ὅτι κάποιοι συγκεκριμένοι ψαλμοὶ εἶναι Αἴνοι, κάποιοι εἶναι Ἀναβαθμοί, ἄλλοι εἶναι Ἀντίφωνα μὲ ὑποψάλματα, ἄλλοι περιέχουν Ἀναφωνήματα.

Ἔχω τὴν αἴσθησις ὅτι ὁ Χρυσόστομος δὲν ὑπαινίσσεται κάποιον ἄλλον συγκεκριμένο ὕμνο, ἀλλὰ, στὴν περίπτωση τῶν τριῶν Παίδων, θεωρεῖ τὴν θαυμαστὴ ὠδή, δηλαδὴ τοὺς εὐλογητικούς στίχους μὲ τὸ ὑπόψαλμα, ὡς τὸν κύριο ὕμνο, καὶ πὺς κατὰ στίχο διάφορες ὑμνητικὲς ἐκφράσεις, δηλαδὴ δοξολογία, αἶνο, εὐχαριστία, καθὼς καὶ τὸν πρῶτο ἐξομολογητικὸ ὕμνο μὲ πὺς δειήσεις καὶ ἱκεσίες καὶ παρακλήσεις πὺς περιέχει, ὡς ὕμνους γενικὰ καὶ ἀόριστα. Ἄς μὴ ξεχνᾶμε ὅτι ὁ Λόγος αὐτὸς τοῦ Χρυσοστόμου εἶναι ἓνας ρητορικὸς λόγος· καὶ στὸν ρητορικὸ λόγο χωροῦν καὶ ὑπερβολὲς καὶ γενικεύσεις.

5. ὀργανωμένη ψαλτὴ λατρεία

Τοὺς “ὕμνους”, τοὺς ὁποίους “ἠδέσθη τὸ πῦρ” καὶ δὲν τοὺς ὀνοματίζει ὁ Χρυσόστομος τοὺς καθορίζει ἐπακριβῶς ἢ ὀργανωμένη χριστιανικὴ ψαλτὴ λατρεία κατὰ τὴν μετὰ τὸν Χρυσόστομο ἐποχὴ. Ὀρίζονται οἱ ἑπτὰ Ἀκολουθίες τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ νυχθημέρου, μὲ τὴν Δ’ Νεαρά τοῦ Ἰουστινιανοῦ, περὶ τὸ 530. Παραδίδεται τὸ ἀρχαιότερο Εὐχολόγιο, ὁ κώδικας Barberini 336, τέλη η’ αἰῶνος – ἀρχὲς 9’ (Βιβλιοθήκη Βατικανοῦ). Δημιουργοῦνται τὰ μεγάλα ὕμνογραφικὰ εἶδη: τὸ Κοντάκιο (5’ – η’ αἰῶνας), ὁ Κανόνας (η’ – 9’ αἰῶνας), τὰ Ἰδιόμελα (ἀπ’ τὸν 6’ – 5’ αἰῶνα ἤδη), καὶ τὸν 1’ – 12’ αἰῶνα ὀλοκληρῶνεται καὶ καθιερῶνεται τὸ χριστιανικὸ εὐρολόγιο. Τὴν χριστιανικὴ Ὑμνογραφία τὴν ἔγραψαν οἱ μεγάλοι βυζαντινοὶ ὕμνογράφοι, πὺς οἱ περισσότεροι εἶναι ἅγιοι τῆς Ἐκκλησίας μας, πὺς εἶχαν βιωματικὴ σχέση μὲ τὸ

Θεὸ καὶ τοὺς ἁγίους του.

ζ. Ψαλπικὴ Τέχνη

Τότε, τὰ μέσα τοῦ 1' βυζαντινοῦ αἰῶνος, πρωτοεμφανίζεται καὶ ἡ σημειογραφία ὡς ἠχητικὸ ἀλφάβητο, ἀπότοκο τοῦ ἐλληνικοῦ ἀλφαβήτου τῶν γραμμάτων· καὶ ἀπαριθμοῦνται ἀρχὴ ἀρχὴ οἱ ὀκτὼ ἦχοι, οἱ ὁποῖοι ὀπωσδήποτε προϋπῆρχαν, ἀπ' πῆς ἀρχῆς τοῦ 5' αἰῶνος. Καὶ τότε γράφονται μὲ σημάδια οἱ πρῶτοι βυζαντινοὶ μουσικοὶ κώδικες: τὰ Κοντακάρια, τὰ Σπιχηράρια καὶ τὰ Εἰρμολόγια, τὰ Ἀσματικά καὶ τὰ Ψαλπικά. Ἀπ' τὴν μίξη τῶν δύο τελευταίων κωδίκων προκύπτει, τὸν 10' αἰῶνα, ὁ κώδικας μὲ τὸ ὄνομα Παπαδική· καὶ λέγεται Παπαδικὴ ἀπ' τὴν περιεχόμενη στὰ πρῶτα φύλλα “Προθεωρία τῆς **Παπαδικῆς Τέχνης**”, ἡ Ψαλπικῆς Τέχνης, δηλαδὴ τῆς μουσικῆς τέχνης τῶν βυζαντινῶν παπάδων, τῶν κληρικῶν – τῶν μοναχῶν – καὶ τῶν ψαλτῶν.

Σ' αὐτοὺς τοὺς κώδικες περιέχεται ἡ Ὑμνολογία τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας: ἡ ἰουδαϊκὴ ποίηση τῶν ψαλμῶν καὶ ἄλλων βιβλικῶν ὕμνων, ἡ ὁποία, ὡς σταθερὸ ρεπερτόριο τῶν Ἀκολουθιῶν τοῦ νυχθημέρου, περιέχεται στὸν κώδικα Παπαδική, –Ἀνοιξαντάρια, Μακάριος ἀνὴρ, Κεκραγάρια, Προκείμενα καὶ Δοχές, Πολυέλεοι καὶ Ἀντίφωνα, Ἄμωμος, Πασαπνοάρια, Κοινωνικά, κ. ἄ.–· καὶ ἡ χριστιανικὴ ποίηση: τὰ Κοντάμια στὰ Κοντακάρια, οἱ Εἰρμοὶ καὶ οἱ Κανόνες καὶ τὰ Αὐτόμελα στὰ Εἰρμολόγια, καὶ τὰ σπιχηρὰ Ἰδιόμελα στὰ Σπιχηράρια. Ἀπ' τὸν 1' αἰῶνα μέχρι σήμερα, μία

ὑπερχιλιετιῇ περιόδῳ, καλλιγραφήθηκαν καὶ μᾶς παραδόθηκαν περίπου ἑννιά χιλιάδες χειρόγραφοι κώδικες Βυζαντινῆς καὶ Μεταβυζαντινῆς Μουσικῆς: πάνω ἀπὸ 7.500 κώδικες στὴν Ἑλλάδα, καὶ ἄλλοι 2 ἕως 2.500 στὶς ἄλλες ὀρθόδοξες χῶρες· καὶ ἐδῶ στὴ Ρουμανία, χάρι στὴν διατριβὴ τοῦ Μαρσέλ-Ίονέλ Σπινέι “Ἡ βυζαντινὴ ψαλμική παράδοση στὴ Ρουμανία, χειρόγραφα καὶ Ρουμάνοι μελοποιοί” (24 Φεβρουαρίου 2011), γνωρίζουμε ὅτι φυλάσσονται περίπου 900 κώδικες, 891 γιὰ τὴν ἀκρίβεια, στὶς περιοχὲς Βλαχίας, Μολδαβίας, Τρανσυλβανίας [Ἀπ’ τὰ χειρόγραφα αὐτὰ ἀμιγῆ ἑλληνικά εἶναι 203 καὶ ἀμιγῆ ρουμανικά 547. Τὰ σύμμεικτα ἑλληνικά - ρουμανικά ἀνέρχονται σὲ 118, τὰ ἑλληνικά - σλαβικά σὲ 6, καὶ ὑπάρχουν καὶ 15 ἀμιγῆ σλαβικά χειρόγραφα]. Αὐτὲς πὶς χιλιάδες μουσικῶν χειρογράφων πὶς ἔγραψαν κάποιες χιλιάδες, πάλι, φιλότιμοι κωδικογράφοι, οἱ ἥρωες αὐτοὶ τῆς διαδόσεως τῆς ψαλμικῆς τέχνης “εἰς κοινὸν ὄφελος”.

Καὶ ἀκόμα, σ’ αὐτὲς πὶς ἑννιά χιλιάδες, τὸν ἀρίφνητο αὐτὸ θησαυρό, τῶν μουσικῶν κωδίκων περιέχεται τὸ μελοποιητικὸ ἔργο χιλίων ἢ καὶ περισσοτέρων βυζαντινῶν καὶ μεταβυζαντινῶν μελουργῶν, ἀπ’ τοὺς ὁποίους οἱ ἑκατὸ τουλάχιστον εἶναι μεγάλοι μουσικοὶ δημιουργοὶ στὴν παγκόσμια μουσικὴ τέχνη. Καὶ οἱ βυζαντινοὶ τοῦ 18-19 αἰῶνος, –Μιχαὴλ Ἀνεώτης, Ἰωάννης Γλυκὺς, Νικηφόρος Ἡθικός, Ἰωάννης Κουκουζέλης, Ξένος Κορώνης, Μανουὴλ Πλαγίτης, Πανάρετος, Κοντοπετρῆς, Ἀγαλλιανός, Κλαδάς, Μανουὴλ Χρυσάφης, Γρηγόριος Μπούνης καὶ πολλοὶ ἄλλοι–, εἶναι προφανὲς ὅτι ζοῦν καὶ μεγαλοουργοῦν τρεῖς καὶ τέσσερις

αἰῶνες πρὶν ἀπ' τοὺς δυτικούς Μπάχ καὶ Βιβάλντι, Χαϊντελ καὶ Μότσαρτ καὶ Μπεντόβεν, γιὰ νὰ μὴν ἀναφέρω πολλὰ ὀνόματα. Καὶ οἱ κατοπινοὶ μελουργοὶ τοῦ ιζ' καὶ ιη' αἰῶνα, καὶ οἱ σύγχρονοι, Ἕλληνες καὶ ἄλλοι, –καὶ ὁ δικός σας Εὐστάθιος Πρωτοψάλτης Πούπνας καὶ οἱ ἄλλοι Ρουμάνοι μελουργοί–, μελοποίησαν καὶ μᾶς παρέδωκαν τὸ ἔργο τους, τὸ ἔψαλαν οἱ ἴδιοι καὶ τὸ ψάλλουμε κι ἐμεῖς, καὶ ξέρουμε ὅτι εἶναι τὸ περιήχημα τῆς Ὁρθόδοξης Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας.

Νὰ γυρίσω λίγο στὸν ὕμνο τῶν τριῶν Παίδων. Αὐτὸς ὁ ὕμνος, αὐτούσιος, ψάλλεται καὶ σήμερα μὲ τὸν ἴδιο ἀντιφωνικὸ τρόπο στὴν Ἀκολουθία τοῦ Ἑσπερινοῦ τῆς Ἀναστάσεως, τὸ πρῶνι τοῦ Μεγάλου Σαββάτου. Ὡς ἱστορικὸ γεγονός ἢ ψαλμώδησή του στὴν κάμινο τοῦ πυρός, πέρασε στὸν Κανόνα, τὸ θαυμάσιο ποιητικὸ εἶδος, καὶ χαρακτηρίζει τὴν ζ' καὶ η' ὠδή. Κάποιοι εἴρμοι ἢ τροπάρια αὐτῶν τῶν δύο ὠδῶν, μελοποιήθηκαν ἀπ' τοὺς περίφημους μελοποιούς Μπαλάση Νομοφύλακα καὶ Πέτρο Μπερεκέτη, κυρίως (τέλη ιζ' – α' τέταρτο ιη' αἰῶνος), ὡς Καλοφωνικοὶ Εἴρμοι, μὲ μελικοὺς πλατυσμούς καὶ μὲ Κρατήματα, καὶ εἶναι ἀπ' τὰ ἀγαπητότερα ψάλματα στὸ ψαλτικὸ ρεπερτόριο. Εἶναι οἱ ἀριστοτεχνικὲς καὶ ἀσύγκριτες σὲ μελωδικὸ κάλλος ἄριες τῆς μονοφωνικῆς Ψαλτικῆς Τέχνης.

Τὸν Ἕμνο τῶν Τριῶν Παίδων, ἐπιστέγασμα τῶν Ἀναγνωσμάτων στὴν Ἀκολουθία τοῦ Μεγάλου Σαββάτου πρῶνι, τὸν μελοποίησα σὲ ὀκτάηχο κύκλο ἀνὰ ζεύγη στίχων, τὸ Μ.

Σάββατο τοῦ 2006, ποὺ βρισκόμουν στὴ Βενετία γιὰ τὴν συγγραφή τοῦ Καταλόγου τῶν χειρογράφων Ἑλληνικῆς Ψαλτικῆς Τέχνης τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἰνστιτούτου Βυζαντινῶν καὶ Μεταβυζαντινῶν Σπουδῶν [βλ. *Θησαυρίσματα* 37, Βενετία 2007, σσ. 9-59 καὶ εἰκόνες 1-32], καὶ ἔψαλα στὸν ἱερὸ ναὸ “Ἅγιος Γεώργιος τῶν Ἑλλήνων”. Ἔχω τὴν χαρὰ τῶρα νὰ προσφέρω ἐπίσημα τὴν παρτιτούρτα αὐτῆς τῆς μελοποίησης στὴν Μουσικὴ Ἀκαδημία “Gheorghe Dima” ἐδῶ τῆς ἱστορικῆς καὶ ὀμορφῆς πόλης Κλούζ, καὶ διὰ μέσου τῆς Ἀκαδημίας σὲ ὅλη τὴν χορεία τῶν Ρουμάνων ψαλτῶν.

Ἐπίλογος

Ἀγαπητοί μου, φιλόμουσοι πάντες·

Σᾶς εἶπα νὰ κρατήσουμε στὴ θυμῆση δυὸ λόγους· ὁ ἓνας εἶναι ἡ σωτηρία τῆς ψυχῆς, ὡς σκοπός, γιὰ τὸν ὁποῖο δὲν ἀξίζει κανένα ἀντάλλαγμα, καὶ ὁ ἄλλος εἶναι ἡ προθυμία νὰ προσφέρει ὁ ἄνθρωπος τὸν ἑαυτό του θυσίᾳ γιὰ νὰ φανερώσει κάτι μεγάλο καὶ ἀληθινὸ στὸ ὁποῖο πιστεύει. Μπροστὰ σ’ αὐτὰ τὰ δυὸ ὀρθώνονται ἐμπόδια ἀνυπέρβλητα· καὶ κάποιες φορές σὲ περιμένει ἡ κάμινος τοῦ πυρός’. Δοκιμάζονται ἡ σφοδρὴ ἐπιθυμία καὶ ὁ διακαὴς ἔρωτας νὰ φτάσεις νὰ πετύχεις αὐτὸ ποὺ ἀγαπᾶς, γιὰ τὸ ὁποῖο πολλές φορές καταλείπεις καὶ μᾶνα καὶ πατέρα καὶ τοὺς ἄλλους ὅλους καὶ πορεύεσαι στὸν δρόμο γιὰ τὸ μεγάλο καὶ ἀληθινό. Ποιὸ εἶναι τὸ μεγάλο καὶ ἀληθινό; Στὴν προκείμενη περίπτωσι, –γιὰ μῆνα τουλάχιστον–, ἡ Ψαλτικὴ Τέχνη, βυζαντινὴ καὶ μετα-

βυζαντινή και νεώτερη, τὰ χιλιάδες χειρόγραφα, οἱ χιλιάδες ὕμνοι ὡς ποικίλα ὑμνογραφήματα, οἱ χιλιάδες ὑμνογράφοι καὶ μελουργοί, πού μᾶς παρέδωκαν νὰ ψάλλουμε μὲ μύριους παντοίους μελικούς τρόπους τὸν Θεὸ καὶ τοὺς ἁγίους του, ἀλλὰ καὶ τὸ θαῦμα τῆς σωτηρίας μας.

Μακάριοι ὅσοι τὸ κατέχουν αὐτὸ τὸ ἐπιτήδευμα. Μακάριοι οἱ ἐρευνητὲς μουσικολόγοι καὶ μακάριοι οἱ ψάλτες.

Ὅλοι οἱ μουσικοὶ εἶναι χαρισματοῦχοι ἄνθρωποι καὶ εἶναι εὐεργετημένοι ἄνθρωποι· ἔχουν τὸ χάρισμα τῆς τέχνης –τὴν φωνή τους ἢ τὴν δεξιότητά τους στὸ παίξιμο κάποιου ὀργάνου– καὶ γιὰ τὴν δική τους ικανοποίηση καὶ ἀπόλαυση καὶ γιὰ τὴν βοήθεια πού προσφέρουν μὲ τὴν μουσική τους στοὺς ἄλλους ἀνθρώπους· καὶ μάλιστα σὲ καιροὺς δεινῆς ἀμουσίας.

Θαρρῶ ὅτι ἡ θεολογικώτατη ἐκείνη παρατήρηση τοῦ Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου μὲ ἀναφορὰ στὸ θαῦμα τῆς σωτηρίας τῶν Τριῶν Παίδων στὴν κάμνο, “ἐσώθησαν, ὅτι ὕμνον”, εἶναι ἕνας βέβαιος καὶ ἀταλάντευτος κανόνας νὰ συμμετέχουμε κι ἐμεῖς, –ἢ καὶ νὰ προκαλοῦμε–, τὸ θαῦμα τῆς σωτηρίας μας, μὲ τὸν ἀπλούστερο καὶ μαζὶ τερπνότερο τρόπο, τὴν ὕμνηση δηλαδὴ τῆς δόξας τοῦ Θεοῦ. Αὐτὸ ἄλλωστε παρακελεύεται κι ὁ ψαλμωδός· “διὰ παντὸς ἡ αἴνεσις αὐτοῦ ἐν τῷ στόματί μου”. Ἀγαπητοί μου, ὅλοι ἐσεῖς ἐδῶ τῆς περίφημης Ἀκαδημίας τῆς Μουσικῆς, “ψάλλετε ἕως ὑπάρχετε”.

Σᾶς εὐχαριστῶ.

